

HPV VAKCINACIJA

**Pučhimata thaj mothodimašće
irisarimata pe pučhimata
Informacije pale bijandimatarja
thaj sastarimašće bućarne**

100 godina

U MISIJI OČUVANJA I UNAPREĐENJA ZDRAVLJA STANOVNIŠTVA CRNE GORE

ALAV PUBLIKACIJAKO:

HPV VAKCINACIJA

PUČHIMATA THAJ MOTHODIMAŠĆE IRISARIMATA PE PUČHIMATA
INFORMACIJE PALE BIJANDIMATARJA
THAJ SASTARIMAŠĆE BUĆARNE

INKALEL:

INSTITUTO PALO AŠUNIMASKO
SASTIPE MONTE NEGRAKO

BUTIPE:

1000 kopje

HPV si harnjardo alav palo humani papiloma virus. Kava si kupa virusendi save éeren infekcija pe morčí jal averčhande limale kotora (talo sikadipe, sar kaj si ande muj jal ande krlici porešće baresko). Butipe infekcijako naj po daravipe, no varesave kotora katar HPV šaj te éeren genitalne brandavuške thaj nekozom kotora kancerendar katar save si maj semno kancero porešće baresko krlicako. Ande pire trajurja majbut katar 80 % manušendar avena inficirime ječe jal majbut kotorestar kale virusostar.

Si o humano paliloma viruso daravimasko?

Si, viruso šaj te avel daradimasko. Pindžardo si kaj si 14 kotora HPV virusostar save nakhavenpes prdal seksulano kontakto thaj save šaj te éeren kancero porešće baresko krlicako, anusosko, vulvako, vaginako, penisosko thaj krrlako. Sa jekh katar kale kotora HPV loće nakhavenpes manušestar po aver manuš. Ando butipe, infekcija kale kotoreNDAR čí écerel nisave simptomurja, gajda kaj e persona čí ni džanel kaj si inficirme. Infekcija lundžarelpes 1-2 brša thaj po butipe načhel korrkori pestar. No, majcírra 1 katar 10 kasave infekcije averčhandenpes sar hronikani thaj šaj te buhljarelpes ande anglakancerogende lezije (averčhandimata save aven majanglal no se écerelpes o kancero). Te kala lezije čí aračhenpes thaj sastarenpes pe vrjama, šaj te buhljarenpes ande vazdini forma kancerošči savi šaj te anel o trajo ando pučhipe.

Sar e persona nasvaol e HPV-eja?

HPV buhljarelpes direktne kontaktova e inficirime thanesa – morčí pe morčí, limalipe pe morčí, limalipe pe limalipe a maj semno si te džanelpes kaj šaj te nakhavelpes sa jekh kotoreja katar seksualno kontakto. Seksualne dromeja nakhavenpes paša 30 kotora HPV (katar khetane majbut katar 200 kotora). Godova šaj te avel ma savo intimno kontakto e inficirime thaneja, sar sikavipe kana écerelpes seksualno kontakto jal astaripe genitalurjengo. Ande ciknjarde kotora šaj te nakhavelpes vi kana écerelpes bijandipe katar inficirime dej po lako bajato. Kava kotor nakhavimasko šaj te anel džiko ciknjardo, no baro nasvalipe ke bajaturja talo alav Rekurentna respiratorna papilo matoza (čerdipe barjarde masesko/kukujengo ande phurdavne droma). HPV infekcija naj ačhadimašči – po šajipe personako te nasvaol HPV-eja efekto čí éeren laće genurja niči familijako dumutnipe nasvalimatengo.

Kozom butimasa éerelpes HPV infekcija?

HPV infekcija si butimasko polno nakhavimaski infekcija/nasvalipe. Paša 80 % murša thaj manušnja nasvaona HPV-sa ando varesavo momento pire trajostar, a infekcija si butimašči maškar seksualno aktivne murša thaj manušnja džike 25 brša, no šaj te aračhelpes vi maškar majpurane bršešče kupe. Kancero porešče baresko krlicako si butimasko kotor kancerostar éerdino HPV-esa thaj pandžto butimasko kancero ke manušnja ande Evropa. Majangluno aračhipe thaj sastaripe anglalkancerogenošče lezijengo ločarimasa katar majlačharde programurja katar skriningo ažutisarel ando ačhadipe kancerosko porešče baresko krlicako ke manušnja, no sa jekh brš ande Evropa majbut katar 28 000 manušnja vi majdur meren kale nasvalimatar. Varesave katar polno nakhavimašče kotorendar HPV šaj te anen džiko kancero anusosko, vulvako, vaginako, penisosko jal krllako, jal genitalne brandavuškenge – situacija savi si bikamlimašči, rumosarel thaj haravel kvaliteto trajosko, varekana šaj te anel ando pučhipe e polne funkcije vi muršikonendar vi manušnjendar. Aver kotora HPV éeren morčhale brandavuške, sar sikadipe pe vasta thaj prne.

Sar éerelpes o kancero krliacko porešče barestar?

Sa kotora katar kancero porešče baresko krlicako teljaren HPV infekcijava savi nakhavelpes seksulane dromeja. HPV si baro butimasko viruso savo šaj te éerel infekcija pe morči thaj limalipe, sar vi limalipe porešče baresko krlicako ke manušnja. Butipe infekcijako porešče baresko krlicako načhel korkorri pe-star pale vrjama katar jekh-duj brša, no ke sa jekh dešte džike bište manušnja infekcija teljarel majdur, thaj šaj te buhljarelpes ande anglalkancerogene lezije. Vi ande kaja faza infekcijači e manušnji šaj te avel bi simptomurjengo thaj te či džanel kaj si inficirime, no te e lezije či aračhenpe thaj či čhudenpes, šaj ande avutnimašče brša jal dešbršutnimate te poloče buhljarenpes ando kancero porešče baresko krlicako. Kancero porešče baresko krlicako šaj te anel džike lundže sastarimašče pharimata sar kaj si bi šajipe bijandimasko, a ande majphare kotora vi džiko meripe.

Šaj te éerenpes dičhimata po HPV thaj kancero porešče baresko krlicako?

Si, rîndosko sastarimasko dičhipe si šajimasko thaj but semno.

Si trin averčhande metode pale testurja po HPV thaj kancero porešče baresko krlicako:

- HPV test hasnarelpes palo arachiipe kotorengo virusonendar save šaj te čeren o kancero.
- Majbuhlo hansardo PAPA test hasnarelpes palo arakhadipe averčhandimatengo save šaj te barjardimasa averčhandenpes ando kancero.
- Ginekološko dičiipe porešće baresko krlicako majdur šaj te hasnarelpes palo arakhadipe dičimašće averčhandimatengo.

Kala testurja, khetane e efikasne tretmanova pale anglalkancerogene averčhandimatengo save šaj te buhljarenpes ando kancero, šaj te ačhaven te butipe manušnjengo buhljaren barimašći forma kancerostar porešće baresko krlicatar thaj te meren lestar. Po bibaht, skrining programurja naštik te aračhen jal te ačhaven sa kotora katar kancero porešće baresko krlicako. Vi e raštre save inčaren aresimašće programurja palo majangluno arachiipe kancerosko porešće baresko krlicako sikaven semno đindo mulimasko kotorengo kale nasvalimastar. Odolači e vakcinacija khetane e rîndoske dičhimatenca si maj efikasno varo te e manušnja lesamalenpes katar kancero porešće baresko krlicako.

Šaj te našelpes infekcijatar?

Seksualno nakhadimaske tipurja HPV nakhavenpes prdal intimno kontakto, gajda kaj jekhutno varo te našelpes HPV infekcijendar save šaj te čeren kancero porešće baresko krlicako thaj aver kotora kancerurjendar, si te nisar ni či delpes ande seksualne kontakturja. Vi kana e persona inčarel jekh partneri, godoja persona šaj te avel inficirime, a te godova ni či džanel, kaj kaja infekcija butimasa či sikavel simptomurja. Hasnaripe kondomurjengo thaj aver kontraktivne metodurjengo po principio ačhadimasko (barijerako) šaj te ciknjarel dar katar nakhavipe HPV-osko. No, kala metode si jekh kotoreja aresimašće, odolači kaj šaj te či učaren sa kotora katar inficirime morči. Maj lači strategija si vakcinacija majanglal no so e persona avel saksualno aktivna, khetane e vrjamasa čerde ginekološke dičhimatenca. Vakcinacija opral HPV či lesmalena e čhejorra katar sa kotora HPV, no, phanglimasa katar HPV vakcina, lesamarena len katar kotora save čeren o kancero porešće baresko krlicako ande 71-90 % thaj katar genitalne brandavuške ande 70-90 %.

Sostar te lelpes vakcina opral HPV?

Vakcinacijava areselpes maj lačo lesamalipe katar bare nasvalimata, ande save si čhutino vi o kancero porešće baresko krlicako. Sa jekh čhejorri savi lija e vakcina ažutisarel ande kontrola palo buhljaripe infekcijako gajda kaj korkorri či lel kotor ando lako buhljaripe. HPV si gadiči butimasko kaj majbut katar 80 % mušurjengo thaj manušnjengo save či line e vakcina avena inficirime ando jekh momento pire trajostar. Kotora HPV save nakhavenpes polno, uladimasa

si čhutine maškar terne džike 25 brša. E čhejorri savi lija e vakcina majanglal no so avel seksualno aktivna avela lesamardi katar maj butimašće thaj daravimaske kotora virusendar thaj či majdur buhljarela o viruso pe aver manuša.

Kancero porešće baresko krlicako si maj butimasko nasvalipe savo si ćerdino HPV-eja. Ande Evropa ande 2021. brš katar kancero porešće baresko krlicako nasvajle majbut katar 67 000 manušnja, a 28 000 muline kale nasvalimatar. Ande godoja brš, paša 266 000 manušnja muline katar kancero porešće baresko krlicako ando buhljaripe themesko, a kancero porešće baresko krlicako sas rezono katar sa jekh 12-to mulipe katar kancero maškar manušnja. Palo averčhnadipe katar aver kotora kancerendar, kancero porešće baresko krlicako po butipe buhljarelpes ke terne manušnja katar 20 džike 45 brša, no ke majpurane manušnja.

Vakcinacijava las sama pe terne čheja katar majbut HPV kotora save si khe-tane udžile pala džike 90 % kancero porešće baresko krlicako ando ma savo trajosko baripe. No, rîndosko skringingo kancerosko porešće baresko krlicako si but semno – vi pale kola save line vi pale kola manušnja save či line e vakcina – kaj o HPV vakcine ačhaven butipe kotorengo kanceronengo porešće baresko krlicako, no či sa. Khetanimasa, e vakcinacija thaj programurja palo skringingo den čačimasko lesamalipe kancerostar porešće baresko krlicako. HPV si phandado vi palo kancero vulvako, penisosko, anusosko, šoresko thaj korraško thaj vi e genitalne brandavušengo. Sa jekh vrjama si maj lačhe te ačhavelpes HPV infekcija katar majpalutne sastarimašće zumavimata nasvalimatendar save voj ćerel.

Sar HPV vakcina ačhavel o kancero?

HPV vakcina inćarel e cikne kotororra save pire dičhimava (formava) nakhavenpes sar butimašće kotora virusurjendar. Kala kotororra naj džude virusurja thaj naštik te ćeren e infekcija. Kane e vakcina del ando manušalo trupo personako, lesko jal lako imunosko sistemo ćerel mothodipe truposko sar kaj si godova čačo viruso, ćerel antitela opral kala kotororra, savesa vazdelpes ačhadimasko mehanizmo savo majsigo bućarela te haravel thaj te mudarel čačo viruso kana vo avel ando trupo thaj organizmo. Kava mehanizmo butimasa but lačhe bućarel kaj si e vakcina vi džike 100 % efikasna ando ačhadipe avutni-mašće infekcijengo kotorendar HPV pala kasko ačhavipe vi hasnarelpes.

Po savo fundo amen džanas kaj e vakcina pala HPV čače lesamalel kancerostar?

Vakcinacija opral HPV inćarel čačardo efekto po ciknjaripe buhljarimasko HPV-osko. Direktne sikavimata si kaj maškar manušnja save line e vakcina dičhelpes semno ciknjaripe đindosko manušnjengo e averčhandimatenca po

porešče baresko krlicako a phandadimasa katar kotor vakcinako, dičhelpes vi dramatikano peradipe nasvalimasko genitalne brandavuškendar vi maškar murša, vi maškar manušnja. Peradipe nakhadimasko HPV, diklino si vi ciknjar-de đindosa pala kancero porešče baresko krlicako thaj aver kotorendar kanceronendar save si phangle pala HPV, so ažučarelpes vi amende 10-15 brša talo nakhavipe vakcinako.

E studije sikadine baro ciknjaripe HPV infekcijengo thaj genitalne brandavušengo (vi džike 90 %) ke čhejorren tinejdžerke thaj terne manušnja ande Australija, Belgija, Njamcicko, Švedska, Bari Britanija, Čidine Amerikace Raštre thaj Novi Zeland.

So e HPV vakcina inčarel ande peste?

Vaccine si čerdine katar kotororra save si sar viruso save si ando učaripe virusosko, bizo ma savo genetsko meterijalo andar čučo viruso. Odolači kaj den gođi po virus, e vakcina zumavel akhardimasa o imunosko sistemo savo čerel lesamalimašće antitela opral HPV. Sar avela maj efikasno, e vakcina ande peste inčarel đindimasa cikne kotororra thaj supstance save ažutisaren ando majlačho imunosko irisaripe mothodimasko organizmostar (adjuvansi/zuralimatarja). Godola si mineralne lona, paj thaj materijalurja sar kaj si aluminijum sulfat – supstance save majanglal hasnarenpes ande vaccine thaj save hačaras thaj inčaras maškar danfo, habe thaj šukarimašće šeja, kozmetika (sar sikadipe, dezodoranso).

Savo si averčhandipe maškar averčhande kotora HPV vakcinendar?

Ando kava momento hasnarenpes trin averčhande HPV vaccine:

- Gardasil®, savi čerel Merck Sharp & Dohme (varekana akharelpes MSD jal Merck), čačardi thaj dini palo hasnaripe katar 2006. brš. Godova si štarvalentno vakcina, so sikavel kaj lesamalel katar 4 kotora HPV.
- Cervariks®, savi čerel GlaxoSmithKline (varekana akharelpes GSK), čačardi thaj dini palo hasnaripe katar 2007. brš; dujvalentno vakcina (lesamalel katar 2 kotora HPV).
- Gardasil 9®, savo čerel MSD-a, čačardi thaj dini palo hasnaripe 2014. brš, a savi si injavalentno vakcina (lesamalel katar 9 kotora HPV-a).

Majdur, dujvalento thaj štarvalentno HPV vakcina den vi aver trušulimasko imuniteto pe kotora save či line kotor ande vakcina. Regulatorno kotor savo bučarel pala čačardi thaj hasnardipe vakcinengo ande sa jekh raštra anel činadipe save vaccine aven aresimašće ande godoja raštra. Sa trin vaccine,

dine ando trubulimasko dindo, si but efikasne ando ačhadipe infekcijengo butimašće kotorjengo HPV save si udžile palo kancero porešće baresko krlica-ko thaj butipe aver kotorengo kanceronendar save si phangle palo HPV. Štarvalentne thaj injavaalentne vakcine ačhaven te čerenpes genitalne brandavuške.

Save vakcine ačhaven save kotora HPV?

Si but kotora HPV. Dži akana si arakhado majbut katar 200. Trin aresimašće vakcine lesamalen katar butimašće thaj maj daravimašće kotora virusostar. E vakcine si ulade thaj klasifikuime sar dujvalentne (lesamalipe katar 2 kotora HPV), štarvalentne (lesamalipe katar 4 kotora HPV) thaj injavaalentne (lesamalipe katar inja kotora HPV).

Kaja tabela sikavel katar save kotora HPV varesave vakcine save si akana ando hasnaripe, lesamalen.

Alav vakcinako	Dindo kotoroengo ande vakcina (Valentnost)	Specifične HPV kotora ande vakcina	Kotor savo lija kancero porešće baresko krlicako save čerdine kala kotora	Linipe kotoresko katar genitalne brandavuške save čerdine kala kotora
Cervarix®	Bivalentna (2 kotora)	16, 18	71%	Naj
Gardasil®	Kvadrivalentna (4 kotora)	6, 11, 16, 18	71%	90%
Gardasil 9®	Injavaalentna (9 kotora)	6, 11, 16, 18, 31, 33, 45, 52, 58	90%	90%

Paša tranda averčhande kotora HPV nakhavenpes prdal seksualne konakturja. Varesave kotora dičhenpes sar vuče daravimaske palo buhljaripe kancerosko. Varesave kotora dičhenpes sar cikne daravimaske palo buhljaripe kancerosko no udžile si pale genitalne brandavuške. Sa trin vakcine den lesamalipe katar HPV kotora 16 thaj 18, save čeren paša 3 katar 4 kotora katar kancero porešće berehko krlicako thaj butipe aver kotorengo kancerurjengo phangle pala HPV. Štarvalentne thaj injavaalentne vakcine lesamalen katar kotora 6 thaj 11, save čeren 9 katar 10 kotora genitalne brandavušengo. Injavaalentna vakcina lesamalel katar lundžarde pandž kotora (31, 33, 45, 52, 58), save khetane e kotorencia 16 thaj 18 čeren 9 katar 10 kotora porešće baresko krlicako. Paša godova, dujvalentne thaj štarvalentne HPV vakcine den vi varesavo dino trušulimasko lesamalipe katar tipurja save či line kotor thaj či aračhenpes ande vakcina.

Sostar te lelpes e vakcina te voj lesamalel katar varesave HPV save phiren maškar populacija?

Vakcine den lesamalipe katar HPV tipurja save si butimašće thaj save majan-glal čerena o kancero, a te si ando pučhipe duj katar trin aresimašće vakcine, len sama vi katar genitalne brandavuške. Dujvalentno vakcina lel sama katar kala duj kotora (16 thaj 18), save čeren paša 3/4 kancerja porešće baresko krli-

cako ando them. Štarvalentno vakcina lel sama katar kala kotora, sar vi katar duj kotora save éeren genitalne brandavuške (den sama po trušulimasko lesamalipe katar varesave kotora save naj inčardine ande vakcina). Injavalentna vakcina lel sama katar kala štar thaj majbut inke pandž kotora, so barjavel lako lesamalipe pe 9 katar 10 kotora save éeren jal genitalne brandavuške jal kancero porešče baresko krlicako.

Si e vakcina efikasna pale varekas ko si seksualno aktivno?

Nivelo lesamalimasko savo del vakcina si phanglo pale godova dal e persona sas majanglal nasvali virusostar. HPV vaccine inčaren efekto pale maj butimašče thaj maj daravimašče seksualne nakhavimašče kotora katar humano papiloma virusurja. Lesamalipe savo del si majbaro pala HPV kotora inčardine ande vakcina, a e persona inke nas nasvali lendar. Generalno, e manuša theren infekcija jekhvar jal majdur droma, butimašče kale kotorendar virusurjendar sigo kana aven seksualno aktivne. Te mothas, te šaj te sastimava inčaren hasna thaj lačhipe vakcinatar, maj lače si te len e vakcina majanglal no so teljarena seksualno ativiteto. Tale godova, lesamalipe personengo save si seksualno aktivne si šajimasko, no ande ciknjardo đindo no e persone save či aviline ando kontakto e HPV kotorencia.

Vaksinacija si jekhutno varo te ačhavelpes HPV infekcija thaj kancero porešče baresko krlicako?

Vaksinacija opral HPV khetane e rîndoske ginekološče dičhimatenca si maj lači strategija palo ačhadipe kancerosko porešče baresko krlicako. Sa kola save si seksualno aktivne inčaren vuči dar te theren infekcija HPV. Varesave metode pale kontracepcija po principio ačhadimasko (sar kaj si e kondomurja) šaj te ažutisaren te našelpes infekcijatar, no naj 100 % efikasne kaj šaj te či učaren sastimasa sa kotora katar inficirime morči. HPV vaksinacija del lesamalipe katar kotora virusurjendar save éeren inja katar deš kancerja porešče baresko krlicako. Paša godova, sa manušnja, sar vi kola save line e vakcina, trubun rîndova te éeren sastarimašče dičhimata. Skriningova šaj te aračhenpes thaj te dičhenpes vi anglalkanceroske jal kanceroske lezije save si érdine HPV-eja, gajda kaj sa maj sigo so šaj te čhudenpes .

Ko trubul te lel e vakcina opral HPV?

TSC (Themesko Sastarimasko Čidipe) inkalel mothodipe kaj si maj lače te e vakcina len čhejorra katar 9 džike 14 trajošče brša, godoleja kaj sa jekh raštra phandimasa pala pire šajimata losarel jekh jal duj trajošče brša ando mothodino baripe. Tale nekozom brša, ando mištaripe e finansijače šajimatenca raštra-

tar, motholpes te e vakcina delpes sa e čhejorrende trajošće barimasa katar 9 džike 14 brša, a te si ando šajipe vi savorrende džike 18 brša. Butipe raštren-go čačarel kava inkaldipe mothodimasko, godoleja kaj ande nekozom raštre inkalelpes mothodipe pale vakcinacija vi maškar čheja thaj terne manušnja barimasa džike 26 trajimašće brša. Varesave raštre inkalen svato vi pale imunizacija čhavrendi thaj ternendi. E persone savi si majpurane katar mothodino trajosko baripe thaj save si majanglal seksualno aktivne inke šaj te len e vakcina ande varesave raštre. Rezono pala kava mothodipe si kaj e vakcina šaj te lesamalen len katar kola HPV kotora save si ande vakcina a savenca inke či aviline ando konakto. Kasavi strategija si but cikni efektova thaj but kuč, mol but, thaj šaj te hasnarel la e raštre save si butimasa barvale.

Kana e mungro čavorro trubul te lel e vakcina?

Maj lači vrjama pale vakcinacija čavorrešći si katar 9 džike 14 brša. E vakcina del maj lačo imunosko irisaripe mothodimasko organizmostar ande godola barimašće brša, a maj efikasna si te delpes majanglal no so avel seksualno aktivna. E vakcina naj zumadi thaj testirime pe čhavorrren save si majterne katarinja brša, thaj odolači naj čačardi palo hasnaripe ke čavorra tale godola barimašće trajošće brša.

Avelas majlače te ažučarelpes džike mungri čhej či avel majpurani?

Či.

Naj rezono te ažučaren te e Tumari čhej či avel majpurani katar mothodine 9-14 trajimašće brša sar lena e vakcina. HPV vakcina čerel maj lačo imunosko irisaripe mothodimasko organizmostar ande kala brša thaj maj efikasno si te lelpes majanglal no so e persona avel ando kontakto e kamimašće kotorenca HPV. HPV si maj buhljardo maškar čhejen thaj manušnjen majterne katar 25 brša, gajda kaj but čheja/manušnja theren infekcija ande anglune brša katar teljaripe seksualne aktivitenca. Kava si vi pale manušnja save inčaren jekh seksualno partneri. Te e čhej či teljarel rîndošći vakcinacija opral HPV majanglal no so therel 15 brša (kana si lačhimašće duj kotora, duj droma te lelpes vakcina), von musaj te lel vi trito kotor sar areselape thaj therelape lesamalipe sar vi e duje kotorenca ando baripe džike 15. brša. Rezono pale godova si kaj si o imunosko irisaripe mothodimasko ogranizmostar maj lačo ando baripe katar 15 trajošće brša.

Si trubulipe te ćerelpes ulado sastarimasko dićhipe majanglal no so teljarelpes vakcinacija?

Ći, ulado sastarimasko dićhipe naj trubusardo.

Naj trubulipe te e persona savi ċi inćarel varesavo sastarimasko pharipe ćerel ulado sastarimasko dićhipe majanglal no so lel HPV vakcina. No, uđžilimasa ćeren svato e sastarimašće bućarneja te tumaro ċhavorro:

- Trubul te lel dujto drom HPV vakcinako te tale angluno drom sasles alergijako irisaripe mothodimasko organizmostar;
- Inćarel pindžadi alergija;
- Inćarel nasvalipe katar varesavo baro nasvalipe/haćaripe.

Sastarno šaj te del tumende alava pale godova te si alergija tumare ċhavor-restar semni pala konkretna vakcina savi lelpes. Vakcina opral HPV naj zu-made maškar khamne manušnja, gajda kaj von trubun te ċhon e vakcinacija pe rig jal te teljardi vakcinacija gatisaren talo agorime khamnipe.

Si trubusardo sastarimasko dićhipe tale vakcinacija?

Ći, naj trubulipe te ćerelpes sastarimasko dićhipe tale vakcinacija.

No, e manušnja save theren e vakcina vi majdur trubun te len kotor ando rutinsko skringo kancerosko porešće baresko krlicako sar kaj si vi inkaldo mothodimasa ande lendi raštra. Godova si odolaći kaj HPV vakcine šaj te aćhaven butipe, no nići sa kotora katar HPV save šaj te anen džiko kancero porešće baresko krlicako. Majdur, šaj kaj e persona savi lel vakcina majpalal no so teljarda seksualno aktivitetu majanglal nasvajli jeće jal majbare đindosa kotorenca HPV save ċi araćenpes ande vakcine.

Kozom si butimasko kancero porešće baresko krlicako maškar manušnja save ċi line e vakcina?

Kancero porešće baresko krlicako si šarto butimasko kancero ke manušnja ando buhljaripe themesko, a pandžto talo butipe ande Evropa. Majbut katar 67 000 neve thaj 28 000 mule kotora save ćerda o kancero porešće baresko krlica-ko alavarde si ando Evropako regiono TŠĆ ande 2012.4 brš.

Me či lijem e vakcina thaj či nasvajlem kancerostar. So mungrri čhej therel vakcinacija?

Kancero porešće baresko krlicako naj ačhadimasko nasvalipe, nasvalipe savo nakhavelpes e bijandimatarendar pe čavorra. Te khonik ande tumari familija či sas nasvalo katar kancero porešće baresko krlicatar, godova sikavel kaj Tumaro čavorro naštik te avel nasvalo. Butipe seksualno aktivne personengo (štar katar pandž persone) ando trajo therela infekcija katar jekh jal majbut kotora HPV. TŠĆ inkalel mothodipe te sa e čhejorra len e vakcina opral HPV thaj te sa e manušnja čeren rîndošće ginekološke dičhimata thaj te len kotor ande skringing programurja sar pe vřjama aračhelape thaj dičhelape HPV infekcija savi šaj te anel džiko kancero porešće baresko krlicako savo si sa majbaro thaj butimasko ande kola raštre save či inčaren o Programo HPV vakcinako thaj či inčaren sistemostar organizuime skringing programo palo kancero porešće baresko krlicako.

So čerelape te mungro čavorro či lel e vakcina?

Sa jekh ko či lija e vakcina inčarel dar te therel infekcija HPV thaj te o viruso nakhavel pe averen. HPV infekcije šaj te čeren genitalne brandavuške jal te anen džike nekozom kotora kancerja. Štar katar pandž persone save či line e vakcina save naj vakcinišime majanglal no so teljardine te aven seksualno aktivne therena infekcija majcîrra jekh kotoreja HPV ando trajo. Infekcija ke manušnja po butipe čerelpes pe limali morčhi katar porešće baresko krlicako. Butipe kale infekcijengo (inja katar deš jal baro butipe) načhen korrekore peštar, no kola save či načhen šaj te buhljarenpes ande averčhandimata pe limali morčhi save čerenpes majanglal no so čerelpes o kancero (anglalkmaligne lezije) thaj vřjamasa avela džiko buhljaripe kancerosko porešće baresko krlicako. HPV infekcije avřjal porešće berehko krlicako šaj te buhljarenpes ando kancero vaginako jal vulvako. Infekcije ke murša šaj te buhljarenpes ando kancero penisosko, anusosko jal krllako. Varesave kotora HPV čeren genitalne brandavuške vi ke murša vi ke manušnja. Semno si vi pala kola manušnja save line vi pala kola save či line e vakcina te rîndova načhen maškar skringingo po kancero porešće baresko krlicako jal biphanglimasa katar skringing programo te rîndova džan po sastarimasko ginekološko dičhipes sar sa anglalkanceroske lezije šaj te aračhenpes thaj čhudenpes te sastarenpes majanglal no so buhljarenpes ando kancero.

Šaj te losarav te či čerelpe vakcinacija mungre čavorrestar?

Varesave raštre, sar vi amari, den čavorrende thaj bijandimatarnende te či len e vakcina opral HPV, no amari raštra thaj sastarimašće bučarne maškar programurja sastarimašće sikavimasko kamen te vačaren bijandimatarnende te anen činavipe te či čerelpes vakcinacija lende čavorrestar, losaren šajipe te bitrubulimasa čhon les tale dar katar nekozom kotora kanceronendar thaj genitalne brandavuškendar.

Sostar e vakcina butimasa delpes e čhejorrende?

Kancero porešće baresko krlicako si butimasko nasvalipe savo čerel HPV. Šerutno kamipe programosko vakcinacijako opral HPV si te lesamalel e manušnja katar kaja mulimasko nasvalipe. TSC thaj nacionalne thagarimata ando butipe čavorrengo inkalen mothodimata te e vakcinacija opral HPV anglunimasa delpes čhejorrende katar 9 džike 14 brša. Lesamalipe čhejorren-go katar HPV lesamalel vi lende avutnimašće partnerja, a kava lesamalipe amalimasko jal “kolektivno imuniteto” sikadapes sar but efikasno kana si ando pučhipe ačhadipe buhljarimasko virusosko.

Sa jekh raštra anel korkorutno činadipe pale godova kašće trubul te delpes HPV vakcina, po fundo pharimasko savo o nasvalipe sikavel amalimašće thaj hasnarimašće finansijaće šajimatengo pala lengo arakhadipe thaj sastaripe. Kana inčaren šajimata kozom trubul, e raštre šaj te anen činadipe te majbuhl-jaren e vakcinacija vi pe čhejorra majpurane katar 14 trajimašće brša vi pe čavrra. Dži akana, 11 raštre, maškar save si Austrija, Švajcarska thaj kotora Italijatar, den vakcina vi e čhejorrende vi e čhavrende.

Te si godova šajipe ande raštra ande save trajisaren, trubusaren vi e čavrra te len e vakcina?

Vi paše godova kaj si o kancero porešće baresko krlicako butimasko nasval-ipe savo čerel o HPV, vi e čavrra šaj te inčarel lačhipe vakcinatar. HPV infek-cija šaj te čerel nekozom kotora kancerja thaj genitalne brandavuške ke murša, a vi e murša thaj manušnja therena infekcija HPV kana teljaren te nakhaven seksualno aktivitetu.

Si e HPV vakcine arakhadimašće?

Si, sa trin vakcine si maškar maj arakhadimašće thaj maj efikasne katar sa vakcine save therdine čačaripe palo hasnaripe andar sasti vrjama. Sa jekh vakcina si barimasa testirime po arakhadipe thaj lačhipe ande klinikake rodimata maj anglal no so teljarda lengo butimasko hasnaripe (varesave katar kala vakcine si 9 jal 15 brša ando hasnaripe). Dičhipe katar bikamle ćerdimata si lundžadrino katar vrjama kana andinepe; vi tale majbut katar 270.000.000 dine vakcine save dži akana hasnarenpes ande majbut katar 100 raštre ando them, e vakcine sikadinepes sar but arakhadimašće. Globalosko konsilarno komisija pala arakhadipe (GACVS) rîndova dičhel thaj ćerel analize katar džanglimasće sikadimata palo arakhadipe HPV vakcinendi save sas therdine ande studije save nakhdinepe ando buhljaripe themesko. Rodelpes dikhavimasa sa jekh baro bikamlo ćerdipe talo linipe vakcinako savo šaj avelas te avel phandado e vakcinava a komisija dičhel kozom droma butimasa kala ćerdimata ćerdinepe majanglal thaj majpalal talo andipe vakcinengo. Ando januaro 2016. brš, komisija anda čhinadipe kaj naj sikadimata save zurjaven ma savo baro grižope palo arakhadipe phanglo pale hasnaripe kale vakcinengo. Evropaći agencija pale draba nakhada biphanglo dičhipe džanglimasko thaj inkalda mothodipe kaj si e vakcine arakhadimašće thaj efikasne.

Sar te avav čačardo kaj si kaja vakcina vučekvalitetno?

TSC, Evropaći agencija pale draba, raštraće regulatorne organurja thaj but aver institucije bučaren pale arakhadimašće pučhimata po but studiozno varo. Čhutine si but phare bimekhliskaske sistemurja pale kontrola kvalitetošći sar therelape o kvaliteto thaj arakhkadipe vakcinengo ande sa faze katar ćerdipe džiko transporto thaj nakhavipe vakcinako. Kala sistemurja majbut theren te sa jekh potencijalno arakhadimasko pharipe alavarelpes thaj rodelpes po trubulimako varo. Majanglal no so delpes čačarimasko hasnaripe ma save HPV vakcinako, voj zumavelpes (ćerenpes testurja) ande klinikake rodimata kaj uladimasa delpes lesamali pe bikamlimasće efekturja. Ande klinikake rodimata e vakcina delpes miljende volontorende (kola save len kotor pire vojava), a rezultaturja pala kaja kupa dičhenpes e rezultaturjenca pala kupa manušendi save či line e vakcina. Kana sikavelpes kaj si e vakcina arakhadimašći thaj efikasno, TSC ćerel “prekvalifikacija” pale kola save ćeren e vakcine thaj pala lenđe bučarimasće thana kaj von ćerenpe. TSC thaj nacionalne regulatorne organurja ćeren dičhimata pe bučarimasće thana thaj procesurja, thaj ćeren testurja palo stabiliteto serijengo vakcinengo sar dičhena kaj si sa jekh serija jekhutni. Palutne inkaldimasće dičhimata ćerenpes ande rîndošće vrjamaće kotora, a TSC dičhel sa alavarde rigatimata save šaj ta alavarenpes. Vuče standardurja palo ćerdipe, produkturja thaj kvaliteto si jekhutne ande sa jekh raštra ande save ćerenpes HPV vakcine.

Sar te avav čačardo te e vakcinende či nakhla e vrjama palo hasnaripe?

Des palo agorisaripe vrjamako sa jekh khapavnako vakcinako si čhutino pe etiketa. Bijandimatarja, lesamalimatarja jal pacijenturja šaj te roden katar satarimasko bučarimatarji savi del vakcina te sikavel lende e khapavnorri e vakcinava. Sastarimašće thana incaren e sistemurja save theren te sa draba, sar vi e vaccine, či incaren preparaturja kasko trajo naxhlino thaj kaj si arakhade palo hasnaripe.

Ko čerel e vaccine thaj kaj von čerenpes?

Štarvalentne thaj injavalentne vaccine (Gardasil® thaj Gardasil 9®) čeren Merck Sharp & Dohme (varekana akharelpes MSD jal Merck), kako bešimasko than kompanijako si ande Jekhetane Amerikaće Rašte (JAR). Dujvalentno vakcina (Cervarix®) čerel e kompanija GlaxoSmithKline, kasko bešimasko than si ando Jekhetano Thagaripe (Bari Britanija thaj Severna Irska). Kale kompanije incaren fabrike ande but raštre ando buhljaripe themesko, kaj čerenpes e vaccine. Sa e fabrike save čeren e HPV vaccine rîndova si tale kontrola katar raštraće thaj maškarthemutne thagarimata, sar vi Themesko Sastarimasko Čidipe.

Kozom lungo e vaccine palo HPV hasnarenpes?

HPV vaccine hasnarenpes katar 2006. brš:

Štarvalentno HPV vakcina (pala 4 kotora HPV) andini si ande 2006. brš, dujvalentno (pala 2 kotora) 2007. brš thaj injavalentno (pala 9 kotora) katar 2014. brš.

Kozom manuša dži akana line HPV vakcina?

Katar 2006. brš kana e vakcina po angluno drom andapes, majbut katar 100 milionurja persone line e vakcina e majbut katar 270 milionurja line doze HPV vakcinengo ando buhljaripe themesko. HPV vakcinacija ando kava momento si ando rîndosko kalendaro vakcinacijako ande majbut katar 100 raštre.

Si varesave lungovrjamaće ačhadimata katar vakcinacija?

Nakline 15 brša katar vrjama kana e anglune raštre andine rîndoski vakcinacija čhejorrendi opral HPV. Lesamalipe katar viruso si vi majdur zuralo maškar kola save line vakcina majanglal katar 10 brša thaj či sikavel sikadimata palo kovlipe. Skandinavske raštre thaj Čidine Raštre vrjamasa roden medicinaće patrina thaj kartonurja milinorujengo manušengo save line e vakcina, sar dičhena te si varesave biažućarimašće negativne sastarimašće rezultaturja maškar manušnja save line HPV vakcina thaj dži akana či aresline nisave lungovrjamaće ačhadimata.

Vakcina inćarel varesavo bikamlimasko efekto thaj te si, savo?

Sar vi aver vaccine thaj draba, HPV vakcina butimasa ćerel kovle bikamlimašće efekturja. Butimasa ćerelpes lolilpe, šuljipe jal dukh ando vast ando savo dijapes e vakcina. Varesave persone inćaren šoreski dukh, kovle vazdini tru-pošći temperatura, dukhaldimata ande kokalune kotora jal zurale masa jal har-nevrjamaći munka thaj čhadimata. Kala lokalošće irisarimašće mothodimata organizmostar jal bikamlimašće efekturja lundžarenpes harne katar jekh džike duj đesa thaj naj daravimaske. Vrijamasa, e persona šaj te haćarel bizuralipe thaj lindipe kana lel e vakcina jal aver inekcija. Kava butimasa ćerelpes kana e terne manuša len e vakcina sar kupa, sar sikadipe ando trujalipe sikamne thanesko. Gîndilpes kaj si kava mothodimasko irisaripe organizmostar ačhadipe stresosko thaj anksioznosko, a niči čuće vakcinako, thaj či ćerelpes butimasa ke majterne čhavorra, thaj godova si jekh katar rezono sostar andam čhinadipe te nakhavipe vakcinacijako teljaras čhejorrendar katar inja trajimašće brša.

Jekh katar miliono manuša save len vakcina ma savo laće kotorestar haćarela alergijsko mothodimasko irisaripe organizmostar (sar kaj si anafilaktički šok). Pale godova, te avas čačarne, e persona savi lel e vakcina trubul te ačhel ando sastarimasko čer jal than kaj lel e vakcina minimalno 15 minuturja po dičhipe. Te dičhen e parno mukhlipe, jal haćaren ma save bilačhimata talo nakhavipe vakcinacijako, trubulipe si te godova sigo alavaren sastarimašće bućarnende.

Po bibaht, pe amalimašće kujburja thaj maškar terne thaj tinejdžerja ašunenpes abrurja save phandaven e vakcinacija opral HPV e phare ačhadimatenca jal hronikane sastarimašće pharimatenca. Bare studije thaj akanutno dičhipe arakhadimasko majbut katar 270 milionurja dine kotora, save dži akana sas nakhade ando buhljaripe themesko, či zurjaven kasave phandimata.

Kozom manuša inćardine bikamlimašće reakcije?

Reakcije po vast ando savo si dini e vakcina:

- Dukh haćaren 8 katar 10 persone.
- Lolipe jal šuljipe haćaren 1 katar 4 persone.

Šoreski dukh:

1 katar 3 persone buhljarela šoresko dukhalipe.

Jag (izdravipe);

- Kovli jag/izdravipe (38° C) – haćarel 1 katar 10 persone.
- Maškarutne barjardi trupošći temperatura (džike 39° C) – haćarel 1 katar 65 persone.

Kala kovle bikamlimašće efekturja lundžarenpes katar nekozom saturja džiko jekh, maj but duj đesa. Jekh katar miliono manuša save len vakcina ma savo laće kotorestar haćarela alergijsko mothodimasko irisaripe organizmostar (sar kaj si anafilaktički šok). Andar godova rezono, bućarimašće sastarimatarja trubun te pučhen e persona savi trubul te lel e vakcina pale alergije majanglal no se dena e vakcina. Te e persona del informacije pale alergija trubulipe si te rodelpes te si pindžardi alergija semni pala konkretno vakcina savi delpes. E person savi lel e vakcina trubul te ačhel ando sastarimasko čer jal than kaj lel e vakcina minimalno 15 minuturja po dičhipe.

HPV vakcina šaj te ćerel alergijsko irisaripe mothodimasko organizmostar?

Šaj, ke persone save inćaren but specifićne alergije save si semne pala vakcina savi delpes, a godova ċi ćerelpes butimasa. Sa e draba thaj vakcine (sar vi varesavo habe thaj halipe insekturjendar) šaj te ćeren alergijske irisarimašće mothodimata organizmostar. Majphari alergijako irisaripe mothodimasko akharelpes anafilaktićki šok, ćerelpes ke jekh katar miliono manuša save len e vakcina. Vi paše godova kaj si alergijske mothodimašće irisarimata organizmostar pe vakcine ciknjarde, ċi ćerenepes butimasa, e pacienturja thaj lenđe lesamalimatarja trubun te den informacije sastarimašće bućarnešće pale sa pindžarde reakcije majanglal no so len e vakcina. Sastarimasko bućarno aska šaj te del lenđe alav thaj svato pale godova dal si e alergija semni pala konkretno vakcina savi delpes thaj motharela pale varesavi aver vakcina. Sar lundžardi mera lesamalimaski, sa jekh persona savi lel e vakcina aćhel ando sastarimasko ćher jal po than kaj lija e vakcina 15 minutra po dićhipe.

Sar te avav ċaćardo te mungro ċhavorro ċi inćarela varesavo pharo bikamlimasko irisaripe mothodimasko organizmostar?

Ciknjardo si šajipe te tumaro ċhavorro haćarel ma save bare bikamlimašće efekturja jal irisarimata organizmostar pe HPV vakcina, no si varesave šeja save o bijandimatarji šaj te ćerel sar ċaćarela te e vakcinacija naćhel bi pharimasko pala lesko jal lako ċhavorro.

- Mothon sastarnešće te Tumaro ċhavorro inćarel alergija majanglal no so lela e vakcina. Sastarimasko bućarno aska dićhela te si e alergija semni pala konkretna vakcina savi delpes.
- Theren te Tumaro ċhavorro aćhel 15 minuturja ando sastarimasko ćher talo linipe vakcinacijako, sar e bućarne avena ando šajipe te dićhen pe leste thaj te ažutisaren pe sa jekh bari alergijasko irisaripe organizmostar savi šaj te ćerelpe.
- Tale vakcinacija šaj te ažućaren bikamlimašće efekturja save si normalne (lolipe jal dukh po than pusadimasko), sar vi šajimaski barjardi trupošći temperatura jal dukhlimate ando trupo sar vi šoreski dukh. Vaćaren ċhavorrešće kaj si kala bikamlimašće irisarimata organizmostar normalne, kaj naj daravimaske thaj kaj sigo naćhena.
- Te ćerdapes vareso so ċi ažućarelpes, alavaren godova ko sastarno. Sa kasave mothodimata barimasa zurale rodenpes sar dićhelape dal si dikh-lino averćhandipe phandado e vakcinacijava jal šaj te inćarel varesavo aver rezono.

Vakcina inčarela efekto po seksualno nakhavipe mungrrre čhejako jal pe losarimata majpalal ando trajo?

Či, naj sikadimata kaj e vakcina ćerel efekto po seksualno nakhavipe ando avutnipe. Varesave bijandimatarja grižarenpes kaj dinipe vakcinacijako opral HPV lende čhavorreńde šaj te tradel len te majnaglal den ande seksualne kontakturja jal te inčaren majbut seksualne partnerja, no naj sikadimata kaj si godova gajda. E studije, sikaven kaj e čheja save line HPV vakcina, či den ande seksualne kontakturja majanglal thaj kaj najlen majbut seksualne partnerja katar čhejen save či line e vakcina. Dinipe čhavorreńće HPV vakcina ciknjarel jal čudel dar katar kancero poreńće baresko krlicako thaj aver kancerja, lezije poreńće baresko krlicako, genitalne brandavuńkengo thaj anel sastipe thaj barvalipe tumare čhavorreńće ando sasto lesko trajo.

HPV šaj te ćerel efekto po bijandipe?

Či.

Vakcinacija opral HPV či ćerel pe šajimata čhejorrenđi jal manuńendi te aven khamne jal po ma savo aver varo te ćerel efekto pe avutnimańće khamnimata. Majdur, či ćerel efekto po bijavnipe čhavorrenjo jal muńunengo. Vakcinacija si semno angluno paso palo ačhadipe lundževrjamće ačhadimatengo katar HPV infekcija, save šaj te sikaven kancero poreńće baresko krlicako, bibijandipe thaj ando maj pharo kotor – meripe.

Reference

Hasnarde si nakhade thaj lačharde materijalurja katar Themesko sastarimas ko čidipe https://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0009/356841/Q-and-A_HPV_Parents_EN.pdf

1. Bosch FX, Lorincz A, Muñoz N, Meijer CJ, Shah KV. The causal relation between human papilloma virus and cervical cancer. *J Clin Pathol*, 2002;55(4):244-265

<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC1769629/>

2. WHO International Agency for Research on Cancer

<http://gco.iarc.fr/today/home>

3. Human papillomavirus vaccines: WHO Position Paper, May 2017

<http://www.who.int/immunization/documents/positionpapers/en/>

4. WHO International Agency for Research on Cancer

<http://gco.iarc.fr/today/home>

5. Safety update of HPV vaccines, WHO, 14 July 2017

http://www.who.int/vaccine_safety/committee/topics/hpv/June_2017/en/

6. HPV vaccine safe (Gardasil), United States Centers for Disease Control and Prevention, April 2016

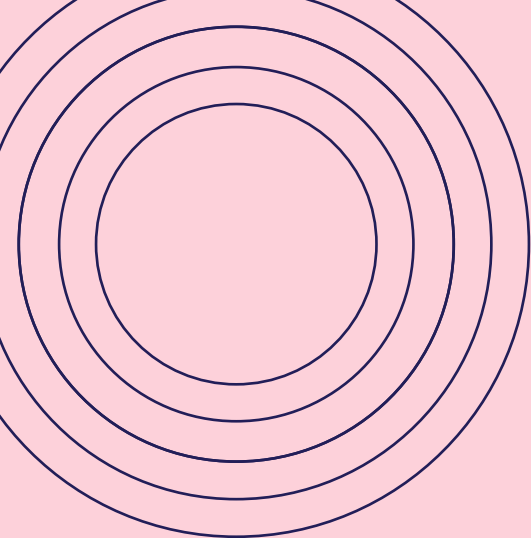
<https://www.cdc.gov/vaccinesafety/pdf/data-summary-hpv-gardasil-vaccine-is-safe.pdf>

Safety update of HPV vaccines, WHO, 14 July 2017

http://www.who.int/vaccine_safety/committee/topics/hpv/June_2017/en/

7. Sexual activity-related outcomes after human papillomavirus vaccination of 11- to 12-year-olds. Robert A. Bednarczyk, Robert

Davis, Kevin Ault, Walter Orenstein, Saad B. Omer *Pediatrics* Nov 2012, 130

Majbut infomacije palo Programo HPV vakcinacijako šaj te theren:

- Ko losardo sastarno pedijatro ando lokalosko Sastarimasko čher;
- prdal o telefono 067-086-815 (Ulado kotor pale imunoprofilaksa katar Instituto palo ašunimasko sastipe Monte Negrako);
- prdal o e-mailo: imunizacije@ijzcg.me;
- po web sajto Institutostar palo ašunimasko sastipe Monte Negrako: ijzcg.me;
- pe putarde patrina Institutostar palo ašunimasko sastipe Montenegro pe amali-mašće khudimata: (facebook, instagram, twitter).

www.ijzcg.me

